

אקדמיה

• ידועון האקדמיה ללשון העברית אייר התשנ"ה

תמיהה באקדמיה: רבין ופרס נאמו באנגלית בטקס הענקת פרס נובל

חברי אקדמיה רבים הביעו תרעומת על בחירתם של ראש הממשלה יצחק רבין ושל שר החוץ שמעון פרס לנאום באנגלית בטקס הענקת פרס נובל לשלום, שלא כדוברים האחרים שנאמו בשפתם: נורווגית וערבית. נשיא האקדמיה פרופסור בר-אשר שיגר מכתבים לראש הממשלה יצחק רבין ולשר החוץ שמעון פרס, ובהם הביע את מחאתו: "בשל כבוד ישראל ותרבותו וכבודם של מיליוני בני עמנו שגם להם היה המעמד חשוב, ראוי היה לה לעברית שתזכה למעמד דומה לנורווגית ולערבית שבהן נישאו שני הנאומים האחרים בטקס. מה היה מפסיד העולם הגדול לו היה עוקב אחרי הנאומים של ראש ממשלת ישראל ושל שר החוץ שלה בתרגום מעברית (ויש מדינות שוודאי תרגמו אותו מן האנגלית ללשון המדינה). אבל עם ישראל וכבודו הפסידו משהו בשל השימוש שלא בעברית."

בתשובתו הודה רבין לנשיא האקדמיה על פנייתו וציין שאין ספק בדבר קדימותה של השפה העברית על פני כל שפה אחרת. ראש הממשלה כתב שייתכן שהבחירה באנגלית הייתה מוטעית והביע תקווה שתזדמן לו בקרוב האפשרות לתקן את הדבר.

במכתבו לנשיא האקדמיה הביע שר החוץ שמעון פרס נאמנות לשפה העברית, והסביר שהבחירה באנגלית נבעה מן הרצון לנצל את האפשרות להביא את דבריה של ישראל לצופים ולמאזינים רבים ברחבי העולם.

ראש עיריית ירושלים בביקורו באקדמיה: "עיריית ירושלים תגבש דרכים לסייע לאקדמיה"

ראש העירייה ציין את החשיבות הרבה שהוא רואה במפעלי האקדמיה, הן בתחום המחקר הן בשירות לציבור, והבטיח למצוא דרך לסייע לאקדמיה בתכניות הפיתוח שלה. והרי מדבריו:

אני כראש עירייה מבין מאוד את חשיבות האקדמיה כמוסד ממלכתי מן המעלה הראשונה. העירייה רואה מתפקדה לתמוך באקדמיה והיא תמצא את הכלים ואת הדרכים להביא דבר זה לידי ביטוי מוחשי ביותר. אני מקווה שלא ירחק היום שבו אוכל להודיע לכם על היקף התמיכה של העירייה בפעולות האקדמיה.

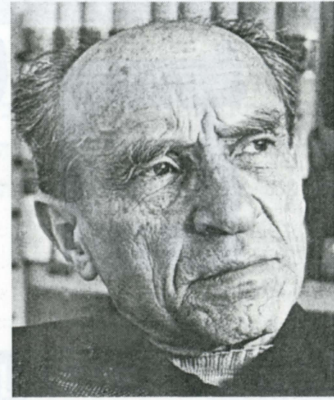
ראש עיריית ירושלים מר אהוד אולמרט וסגנו מר שמואל לימין ביקרו בייז בשבט התשנ"ה, 18 בינואר 1995, באקדמיה ללשון העברית. נלוו אליהם מר עובד יחזקאל, העוזר הראשי של ראש העירייה, ומר יהודה הכט, סגן מנהל מנח"י.

נשיא האקדמיה פרופ' בר-אשר סקר לפני המבקרים את פעילותה הענפה של האקדמיה באגפיה השונים והדגיש את מקומה ואת מעמדה של ירושלים בתחיית הדיבור העברי. לאחר מכן סיפר פרופ' ייבין על הנעשה במפעל המילון ההיסטורי. את סיורו באקדמיה חתם ראש העירייה בביקור בחדר בן-יהודה.

משמאל לימין: משה בר-אשר, אהוד אולמרט, ישראל ייבין

אבא בנדויד ז"ל

אבא בנדויד (פאירשטיין) נולד ב"ב כסלו תרע"ב (3 בדצמבר 1911). בחנוכה תרצ"ד (1934) עלה לארץ ישראל וקבע את ביתו בירושלים. בשנת תשי"א (1952) פרסם את ספרו הראשון 'לשון המקרא או לשון חכמים'. הספר ראה אור במהדורה מורחבת ומתוקנת וזיכה את מחברו בפרס ביאליק לשנת התשכ"ט. בשנת 1959 התמנה יועץ לענייני הלשון העברית ב"קול ישראל" ושימש בתפקיד זה עשרים ושלוש שנים. את עיקרי מדיניותו בלשון השידור שיקע בספר "מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה" (תשל"ד 1974). על פועלו ברשות השידור קיבל בשנת התשמ"ב את פרס מנהל הרדיו. בשנת התשמ"ג נבחר חבר האקדמיה ללשון.

בכ"ו בטבת התשנ"ה, 29 בדצמבר 1994, הלך לעולמו אבא בנדויד.

במלאות שלושים לפטירתו ערכה רשות השידור ערב לזכרו במכון מוז"א בירושלים. אנו מביאים כאן דברים שכתב לזכרו **ארי אבנר** ורשימה פרי עטו של אבא בנדויד שהתפרסמה בלשונו **לעם**.

ציונות של לשון דברים לזכר אבא בנדויד

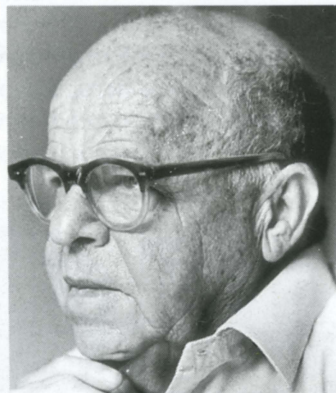
...את אישיותו המאירה של אבא בנדויד על עטי מלהעלות. מעט מגדולתו בתורת הלשון אפשר למצוא בביבליוגרפיה שהרכיבה אסתר גולדנברג בשביל ספר הכבוד לאבא בנדויד. אנסה לומר משהו על דרכו בתורת מורה לרבים.

היטיב אבא בנדויד (עדיין אין הלב מניח לעט להוסיף: ז"ל) לדעת במה עיסוקו. עם כל בינת ההווה שהייתה בו (ועמדתו בענייני הכתיב תוכיח, ראו **לשונו לעם**, קונטרס ד [צו] תשי"ט, כתיב מלא החל מכיתה א'), לא חדל מלהטיף לנורמה; אבל לא בשם מושג נכונות ערטילאית בלשון, אלא – כלשונו – יכדי

למנוע ניתוק. בשיחה פרטית לא היסס ואמר: 'אם תרצה – זו הציונות'. סתם ולא פירש. אבל לאמתו של דבר לא היו דבריו צריכים פירוש. הרי לא בהיסח הדעת הוליכה הציונות אל ציון, לא אל אוגאנדה ולא אל בירובידיג'אן. הרי לא במקרה חרתה הציונות – רובה ככולה, בעקבי מפעלו של בן-יהודה – את תחיית הלשון העברית על דגלה. לא אספראנטו ולא לשון אירופית עשירה (כפי שגרס הרצל ביאלטנוילאנדי) ואף לא יידיש, הגם שדיברו בה (בימי ראשית הציונות) רוב מניין ורוב בניין של בני ישראל. כך נולד הפלא המדהים: ילד בן שמונה קורא טקסט כבן שלושת אלפים שנה, ונראה לו שהוא מבין הכול, שכמעט בלשונו שלו הדברים נאמרים. את המצוי הזה ביקש אבא בנדויד למנוע מערעור. לא במקרה רבו עתה העוררים על הנורמה בתור קטגוריה של תרבות: לא מתוך 'גישה בלשנית נכונה' גרדא בא הערעור; זה – ה'פוסט ציונות' אחותו תאומתו היא. מי שמחפש את שורשי הווייתו ביאני פשוט ישנו, בעצם קיומו הפיזי (הארעי עד כאב) – מה לו ולמוקנות שמעבר להיסטוריה? מאחורי ראיית עמנו בתור 'כובש זר' בארצו שלו (אין לכך שום שייכות למסקנה **פוליטית** בדבר הצורך לוותר או שלא לוותר) מציצה מן החרכים ההתנערות ממורשת התרבות. את זאת דחה אבא בנדויד דחיה קמאית וקיומית.

המשך בעמ' 5

ד"ר ראובן סיוון ז"ל

בכ"א בכסלו תשנ"ה הלך מאתנו ד"ר ראובן סיוון, חבר יועץ באקדמיה משנת תשמ"ה. אנו מביאים דברים שכתב לזכרו פרופ' **גד בן-עמי צרפתי** ורשימה פרי עטו של ד"ר סיוון, המגוללת את סיפור לידתה של המליה **עגבנייה**.

לפני חודשים אחדים ליוונו למנוחת עולמים את חברנו ד"ר ראובן סיוון ז"ל. ד"ר סיוון נולד בירושלים בשנת 1912, והוא בעל ייחוס אבות ולימים בעל ייחוס עצמי. ייחוס אבות – באשר אביו קדיש-יהודה סילמן קנה לו

מקום בתולדות היישוב, בין היתר בהיותו נמנה עם מייסדי תל-אביב, ואתו אשתו אסתר. ייחוס עצמי – מחמת פועלו המרובה בהוראת הלשון העברית. הוא לימד במכללות ובאוניברסיטאות שונות, ביניהן המכללה לחינוך על שם דוד ילין, ומילא תפקידים ציבוריים שונים הקשורים ללשון; זכה בכמה פרסים ספרותיים והיה חבר פעיל ומועיל באקדמיה ללשון העברית.

ראובן סיוון ז"ל היה מן הדור הראשון של דוברי עברית, עד שאפשר לומר שהוא ליווה את התפתחות לשונו המדוברת מתחיתה עד היום הזה. עובדה זו בצירוף השכלתו הבלשנית העשירה – הן הכללית הן העברית – ובקיאותו המפליאה נתנו לו את הכלים הדרושים להיות גם עד וגם חוקר של התפתחות זו ללא מתחרים. סדרת מאמריו הקצרים ב"לשונו לעם" תחת הכותרת "מחיי המילים" היא מחרוזת פנינים ממש. מתי מילה מסוימת חודשה, מי חידש אותה ועל מה הוא 'סמך', מה היו גלגוליה בצורתה ובמשמעותה בפי הדוברים ובעט הכותבים – את כל אלה בירר ראובן סיוון ותיעד בדייקנות מרובה ובלשון בהירה לגבי מילים אין ספור, וסיפק בזה חומר קריאה מרתק לכול וחומר יסוד בעל חשיבות ממדרגה ראשונה לאלו שיבואו לעסוק ולדון בפרק זה של תולדות הלשון העברית.

כאשר נבחר חבר יועץ באקדמיה ללשון העברית לקח חלק חשוב בפעולותיה, בישיבות המליאה כמו בעבודת הוועדות השונות, ואף על פי כן לא הסתגר באולימפוס של המלומדים, אלא המשיך לדבר ולכתוב למען תלמידיו ולמען כל המדברים והכותבים עברית אשר רצונם להשתמש בלשון בצורתה הנכונה והעיסית ולדעת את עמקיה ואת קורותיה. היה נורמטיביוסט, אבל בלי ארשת הפנים החמורה שהיא מנת חלקם של הנורמטיביוסטים, אלא סלחן היה ומבין ללב זולתו.

מלבד סדרת המאמרים "מחיי המילים" שכבר הזכרנו, זכה "לשונו לעם" לתרומה רבה מצדו, הן במאמרים בודדים הן בחוברות שלמות המוקדשות כל אחת לנושא בפני עצמו, כגון: "לשיפור הלשון", "על חידושי מילים", "שמונים שנה". נוסף על אלה ערך ספרי עיון וספרי לימוד: "על אובני לשון ימינו", "תולדות לשונו", "לקסיקון לשיפור הלשון", מילון עברי-אנגלי ואנגלי-עברי (עם ד"ר אדוארד אי לבנסטון) ועוד ועוד. מדהים לחשוב שלו באנו לכנס את דבריו לענייני לשון, היינו מוצאים לפנינו מעין אנציקלופדיה של העברית הישראלית. יש לקוות שאיסוף כזה עוד ייעשה, או שלפחות תפורסם רשימה מלאה של כתביו. עם הסתלקותו של ד"ר סיוון אבד לאקדמיה ללשון העברית חבר נעים לעבודה, איש משכיל ומחונן, עובד חרוץ – וחבל על דאבדון.

ראו מאמר בעמ' 5

מהחלטות ישיבת המליאה

בי"א באדר ב התשנ"ה, 13 במארס 1995, התכנסה מליאת האקדמיה לישיבה רביעית בשנת התשנ"ה. בישיבה נשא פרופ' ראובן שטיינר את הרצאתו: **בחינות לשון בפירוש ליחזקאל ולתרי עשר שבמגילה העברית הביזנטית**, ולאחריה נידונו מילים בשימוש כללי. הנה קצת מן המילים שאושרו בישיבה:

מְחִיקוֹן – נוזל (לכן בדרך כלל) המיועד להסתיר סימנים לא רצויים שבנייר (כגון טעויות דפוס וכתמים). משיבש הנוזל אפשר לכתוב שוב על גבי המחיקה. בלעז: "טיפקס" (שם מסחרי)

יְדוּעוֹן – אישיות מפורסמת המרבה להופיע באמצעי התקשורת ובאירועים חברתיים. בלעז: סלבריטי

גְרִיד – ציפוי המכסה חלק מכרטיס (כגון כרטיס חניה, כרטיס הגרלה). כשמגרדים את הציפוי נחשף הכתוב שמתחתיו.

מְקָר – מתקן למי שתייה קרים. קוֹלָר על פי האנגלית: cooler

מְחֻדָּשׁ – מוצר שנעשה בו שימוש כלשהו (כגון שימוש לתקופת ניסיון או שימוש באחד מרכיביו), והוא נארז מחדש ומוצע למכירה באנגלית: refurbished

חֶשְׁכוֹן – איבוד הכרה רגעי; רווח בהוראת אבדן זיכרון זמני של דבר מה שקשור לעניין מסוים. באנגלית: blackout

משקל פעלה

בכללי הקמץ משנת תשכ"א נקבע ששמות עצם במשקל פְּעֻלָּה יינטו בדרך כלל בביטול הקמץ על דרך נְדָבָה, נְדָבַת־; גְּשְׁמָה, גְּשְׁמַת־; ועל פי זה: קְפָפָה, קְפָפַת־, קְפָפְתוֹ, קְפָפְת־; פְּשָׁרָה, פְּשָׁרַת־, פְּשָׁרְתִי, פְּשָׁרְת־.

על פי החלטה חדשה של האקדמיה משקל פְּעֻלָּה ינהג בדרך כלל **בקיום** הקמץ, כגון: קְפָפָה, קְפָפַת־, קְפָפְתוֹ, קְפָפְת־; פְּשָׁרָה, פְּשָׁרַת־, פְּשָׁרְתִי, פְּשָׁרְת־. שמות אחדים כגון: צְדָקָה, קָלְלָה, יָלְלָה, יוסיפו לנהוג בביטול הקמץ על דרך המקרא: צְדָקַת־, קָלְלַת־, יָלְלַת־.

בחירות באקדמיה: פרופ' שמעון זנדבנק – חבר יועץ

פרופ' זנדבנק נודע במחקריו ובייחוד בתרגומיו ובהם: קפקא, **הטירה**, שוקן 1967; ברטולד ברכט, **שלושה מחזות** (אמא קוראז', הנפש הטובה מסצ'וואן, אופרה בגרוש), עם עובד 1986; שקספיר, **הסונטות**, הקיבוץ המאוחד/סימן קריאה 1992; פאול צלאן, **סורג-שפה. מבחר שירים ופרוזה**, הקיבוץ המאוחד/ספרי סימן קריאה 1994. פרופ' זנדבנק זכה בפרס טשרניחובסקי לתרגום על תרגומו לייספורי קנטרבריי מאת גיפרי צ'וסר.

בבחירות שנערכו באקדמיה בט"ו בשבת התשנ"ה, 16 בינואר 1995, נבחר פרופ' שמעון זנדבנק חבר יועץ. פרופ' זנדבנק למד פילוסופיה וספרות אנגלית באוניברסיטה העברית בירושלים, ובה קיבל את תארו האקדמיים. כן למד באוניברסיטאות קמברידג' ולונדון. משנת 1961 הוא מלמד בחוג לספרות אנגלית בירושלים. לאחר מותה של לאה גולדברג עמד בראש החוג לספרות כללית והשוואתית.

מפרסומי האקדמיה

ההוראותיהן, צירופי לשון, נוסח ומקור. בכל פרק מחקרים מדעיים (כגון: "צורות לשון חכמים בהגדה של פסח", "לשונות הדיבור היהודיות בגולה כמקור לחקר העברית", "עיונים בלשון חכמים") וזוטות (כגון: "מרחשוון", "תירס בעברית מאין", "הוסיף נופך משלוי").

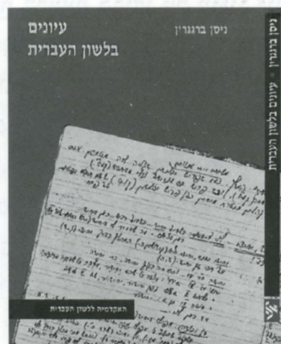
בספר כלולה רשימה של כתבי ברגרין שנמצאה בעיזבונו. ברשימה כמה פרסומים של המחבר, ראשיתה בתרע"ו (1916-1917) וסופה בשנת תשל"ז (1977). בסוף הספר מובאים מפתחות.

בספר מובאים רק דיונים שעניינם חקר הלשון, דיונים שהתפרסמו בבמות מחקר אקדמיות, בלשוננו לעם, בעיתונים ואף ב"מכתבים למערכת". פריסת הפרסומים

בבמות השונות והמגוונות מקורה באמונתו של ברגרין, שיש להדריך הן את מתקני הלשון – לעיין בכל מקורות הלשון המאוחרים למקרא – הן את הקהל הרחב, שלא יראה בכל פסיקה של המתקנים אמת מוחלטת. שכן "מצד אחד ישנם 'מתקני לשון' שהם בעלי סגנון ששימשו תלמידי חכמים והם מחוסרי כל ידיעה בלשנית, ומצד שני עוסקים בדבר אנשי דקדוק שאינם בקיאים בספרות חז"ל ובספרות שלאחריה..." (ממכתבו לעורך "דברי", י"ב בתשרי תשי"ד). סמכותו ובקיאותו של ברגרין בכל רובדי הלשון והשימוש שעשה בהן סללו למתקני הלשון ולחוקרים דרך שונה בהבנת העברית החדשה.

האקדמיה ציינה את הוצאת הספר לאור בערב מיוחד שנערך בבית האקדמיה. בערב נישאו דברים על האיש ועל פועלו, וכן נישאה הרצאה בחקר לשון חכמים. במעמד חולקו העותקים הראשונים של הספר.

ניסן ברגרין/עיונים בלשון העברית כניס וערך: יצחק הקלמן מקורות ומחקרים ג – סדרה חדשה

ניסן ברגרין עליו השלום היה חבר האקדמיה שנים רבות. הרבה מהגותו ומחקירתו הבלשנית הוא שיקע במאמריו וברשימותיו שנתפרסמו במשך חמישים שנה. אילו זכינו, היה ניסן ברגרין עצמו מסדר ועורך את כתביו לדפוס כפי שכיוון לעשות. הוא אסף את כל החומר ואף החל לערוך מאמרים יחידים ורשם לעצמו טיוטות למבנה הספר, אך לכלל מעשה לא הגיע. האקדמיה החליטה לכלול את אסופת כתביו של מי שהיה אחד מחבריה החשובים בשלושת העשורים הראשונים לקיומה בסדרה החדשה, "מקורות ומחקרים". הספר מחולק לשישה מדורים: ענייני הגייה, צורות לשון, ענייני תחביר, מילים

על מחקר הערבית היהודית מאת פרופ' יהושע בלאו

התרבות היהודית משתקפת לא בלבד העברית בלבד אלא גם בשפות אחרות המכונות הלשוניות היהודיות. בשפות היהודיות של ימי הביניים מעמד מיוחד לערבית היהודית של ימי הביניים (להלן: ער"י). לעומת הלשוניות היהודיות האחרות של ימי הביניים כמו יידיש ולאדינו, שלהן מעמד תרבותי נחות מן העברית, הרי הער"י שימשה, ליד העברית, לשון תרבות מובהקת בכל תחומי הפרוזה, ובכלל זה ספרות הקודש. לחקר הער"י אפוא חשיבות תרבותית יהודית עצומה, שהרי בארצות דוברות ערבית של ימי הביניים, שבהן התרבות היהודית הגיעה לאחד משיאה, לא במעט על ידי קליטת תרבות האסלאם, רבות מן היצירות החשובות ביותר של היהדות (כגון: תרגום המקרא של רס"ג, הכוזרי, מורה נבוכים, פירוש המשניות של הרמב"ם) נכתבו בער"י. רק ידיעה מדויקת של הער"י, של דקדוקה ושל אוצר מילותיה, מאפשרת להבין יצירות נשגבות אלו על בוריין.

אולם חשיבות הטקסטים הערביים היהודיים אינה מצטמצמת בתחום התרבות היהודית בלבד. יהודים ידעו את הערבית הקלסית פחות מעמיתיהם המוסלמים ואף ראו את עצמם מחויבים פחות לתרבותה. על כן חדרו לכתביהם יסודות בתר"קלסיים ויסודות המוניניים, והם מאפשרים לשחזר את ראשית הלהגים הערביים.

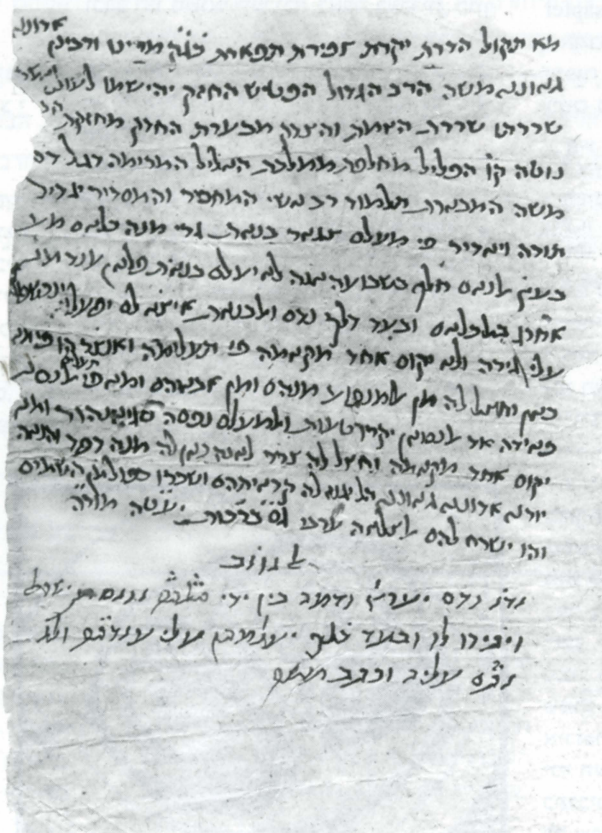
זה הרקע של החומר הערבי היהודי המצטבר על שולחן עבודתי. כאמור ידיעה מדויקת ככל האפשר של אוצר המילים של הער"י הכרחית להבנה נכונה של הטקסטים הערביים היהודיים, אולם מילוני הערבית המצויים אינם עוזרים תמיד. על כן חשוב ביותר להכין מילון, ולו ניסיוני, שיאפשר לקוראי טקסטים ערביים יהודיים להעמיק את הבנתם. במשך כעשר שנים, מ-1980 עד 1990, כשקראתי טקסט ערבי יהודי, רשמתי בכרסות את המילים שלא מצאתי במילונים הערביים המקובלים. רשמתי גם הוראות חריגות של מילים ידועות. זה היה כמובן חומר מזדמן, אך בתום עשר השנים נוכחתי

לדעת שהכרסות עוזרת לי יותר ויותר להבין טקסטים חדשים שקראתי. והרי כשם שאני מפיק תועלת ממנה, כן עשויים להיבנות ממנה אף קוראים אחרים של טקסטים אלו. החלטתי אפוא לעבד את הכרסות למילון ולהעמידו לרשות קהל העוסקים בערבית היהודית. כך יהיה בידיהם כלי עזר שיאפשר להם להעמיק חזר בהבנת כתובים לא מעטים. כאמור, המבחר שערכתי בעקבות קריאת הטקסטים המצויים בידינו היה מקרי לגמרי, ואין צריך לומר שעדיין טקסטים רבים מאוד בכתבי יד מחכים לגואלם, אך אני מקווה שהמילון החלקי שאני מכין, יתרום להבנה מדויקת יותר של הטקסטים הערביים היהודיים.

המילון המתוכנן יהיה בן שני כרכים. את הכרך הראשון כתבתי מ-1991 עד 1993, והוא מותקן עתה בהוצאת האקדמיה הישראלית למדעים. מ-1993 המשכתי בהכנת הכרך השני, ואני עוסק עכשיו בערך ענ"י, כלומר לא רחוק

מהשלמת שני שלישים של המילון המתוכנן. קשה לי להעריך מתי יושלם המילון, נראה לי שבעוד שנתיים עד שלוש שנים אי"ה. אני מקווה מאוד שעד שיושלם המילון בכתב יד, יראה אור בדפוס הכרך הראשון ויממש לפחות חלק מן הציפיות שאני תולה בו. את המילון אני מכין לבדי, אם כי עמיתיי העוסקים בער"י, כגון הפרופסורים ח' בן-שמאי, ס' הופקינס ומ' שורץ, הואילו מדי פעם בפעם להפנות את תשומת לבי למילים מיוחדות ולהוראות מיוחדות של מילים ידועות. אולם עבודה אחרת, שאני עסוק בה משנת 1982, היא פרי עבודה משותפת עם פרופסור ס' הופקינס. בשנת 1982 גילינו, פרופסור הופקינס ואני, שבמאה השמינית והתשיעית שימש, ליד האורתוגרפיה התקנית של הערבית היהודית המושפעת במידה ניכרת מן המוסכמות האורתוגרפיות הנהוגות בערבית הקלסית, כתיב פונטי שהיה מנוער מכל השפעה קלסית, וזאת אף בכתבים שבהם המקובל בערבית הקלסית היה בעל יתרונות ניכרים. אין זאת אלא שבמאות אלו פרח בקרב היהודים במקומות שונים: בבבל, במצרים

ובצפון אפריקה (מוגרב), תת-תרבות, שמרחקה מן התרבות הערבית היה רב, ולא הצטמצם רק בענייני הכתיב התקני של הערבית היהודית. מעניין לציין שגם בתת-תרבות זו תרגמו לערבית אף טקסט דתי מובהק כמו "הלכות פסוקות", שמא בהשפעת הארמית היהודית, שאת מקומה תפסה הער"י בארצות הסהר הפורה. ונראה שאף ספר פילוסופי כמו "עשרים הפרקים" מאת אלמוקמץ היה נפוץ גם בכתבי הפונטי. גם לגורם הזמן חשיבות לא מעטה. הכתיב הפונטי לא שימש, כאמור, אלא במאה השמינית והתשיעית ונעלם בעשירית. והנה, כידוע, ידיעותינו בתרבות הער"י תלויות במידה לא מעטה בגניזת קהיר, והרי הגניזה הקלסית מוצאה בעיקר בתחילת האלף השני. ואם כן אנו מייחסים על כורחנו לתקופה זו טקסטים בלתי מתוארכים בכתבי התקני, שהרי כל הפרוש מן הרוב פורש, ויוצא האלף הראשון מקופח. והנה הטקסטים הכתובים בכתבי הפונטי, השייכים בהכרח, כאמור, לאלף הראשון, מאפשרים לשחזר לא רק תת-תרבות בלתי ידועה, אלא אף תקופה שידענו עליה כה מעט. נתגלו למשל בכתבי זה תרגומי

שאלה שהופנתה אל הרמב"ם ותשובת הרמב"ם בכתב יד
Manuscript British Library Paper Or. 5519 B.

היומית שלהם המשיכו לקבל מאביהם. כלומר, אכלו מלחמו, אבל לא על שולחנו. זה נקרא "קבל" פרסי! כלומר, לקבל את המנה ולא לאכול על השולחן – אלא לקבלה, ולהביא אותה לחדר. כי מי שאוכל על שולחנו של בעל הבית אינו מקבל פרס, אלא אוכל משולחנו. רק מי שהולך לו למקום דירתו לאכול שם, הוא זקוק לקבל פרס, את מנת היומית (עירובין עב ע"ב).

גם עבדים עשו כן. גם עבדים אכלו מלחמו של בעל הבית, אבל לא על שולחנו. מה עשו? היו נכנסים אל בעל הבית (אל רבם) לקבל את הפרס, כלומר את מנתם, והלכו להם למקומם. זהו ההבדל בין אוכלי שולחנו של בעל הבית לבין מקבלי פרס: בין אורח שהוא מסב עם בעל הבית וסועד עמו – לבין שאר בני הבית שאינם סועדים עמו, אלא הם "מקבלי פרס".

ועכשיו, אם זהו פרס (בסך הכול מנת הלחם עם שאר המזון היומי, בפשיטת יד) – איך הגענו מזה למושג הפרס של אלפי לירות ורבבות דולרים בזמן הזה? כאן קרה דבר מוזר: בעברית המחודשת שלנו לקחו את המילה הגרמנית והאנגלית price ומיזגו אותה עם המילה העברית "פרס". השו P-R-S עם פ"א-ר"י-ש"מ"ך. ואפעלפי שאין כל קשר של תולדה ביניהם, הכניסו את התוכן של price לתוך הקנקן העברי של פרס.

וכבר היו נישואי תערובת כאלה בעברית, כגון: "מסתורין" על פי מִסְטֵרִיּוֹן, "תרופה" על פי תְּרָאפִיָּה, "חולי-רע" על פי כֹּלֶרָה, "סמל" על פי סימבול, ועוד הרבה מיזוגי מילים עבריות עם לועזיות, שנעשו בזרוע. וזהו מה שאירע למילה "פרס". גם הצירוף "מקבל לפרס" שהיה פירושו: מקבלי מנה (ל א סועדי השולחן, כאמור, אלא מקבלי קצבה יומית) – גם זה נשתנה תוכנו מעמידה כנועה של עבד הפושט ידו ומצפה לפרסו – למי שבזמננו נוהל כבוד והוקרה, עם פרס של ממון רב. התוכן הלועזי של price הוא ששינה את המושג העברי "פרס" – מן הקצה אל הקצה.

(הדברים הובאו בשינויים קלים)

כרבים מבני דורו (ומבני הדור שקדם לדורו, כגון דויד בן גוריון) הרחיק לא אחת אל ההפלגה. משהושיט ידו אל העבר הרחוק דחה מעליו את הדורות האחרונים, את ימי חיותה של הלשון בתוך ספרות שאין עמה דיבור, את העשירות שנוספה למילית עבריות בשפות הגלות, את כל מה שריח גלות נודף ממנו. לא אחת ביקש לתקן רטוראקטיבית בזכות תגלית לשונית שנתגלתה. אבל כך דרכה של דבקות ברעיון: זו קיצוניות הנביא שביכה ונביאי של אחד העם.

יש לו ויהיו לו לאבא בנדויד ממשכים בעבודה מעשית. לא אלמן ישראל, ומן הסתם יהיו לו גם ממשכים במחקר. אבל אם יש ממשכים לרעיונו הציוני בדורות הצעירים איני בטוח. יהי זכרו ברוך.

לקבל פרס מאת אבא בנדויד

נתפרסם בלשונונו לעם כח, קונטרס ז-ח (רעז-רעח) תשל"ז, עמי כז-לא מה פירוש "לקבל פרס"! ואותם העבדים המשמשים את רבם על מנת לקבל פרס (או שלא על מנת לקבל פרס) – מה טיב הפרס הזה שנותנים לעבד?

כולנו סבורים, שאנו מבינים את כוונת הדברים. ולא היא. הפרס שקיבל העבד מרבו היה דבר צנוע מאוד. פרס היה פירושו: ח צ י כ י כ ר ל ח ס. זהו פרס.

כי פרס משמעו חצי. פֶּרֶס, פְּרוֹס, פְּרוֹסָה, מְפָרֵס פְּרוֹסָה – הכול שורש אחד ופירושו: חצי, חצוי, קָצַע, בקיעה מבוקע. השור מפריס פרסה, כלומר פרסתו מבוקעת, חצויה. גם כיכר לחם שנתבקע לשניים, היו אומרים "שנפרס", או שנתפרס. כיכר כזה, שאינו שלם, נקרא כיכר פרוס. ויש פרוסות גדולות, ויש פרוסות קטנות. אבל אם נתפרס הכיכר לשני חלקים שווים, אין המחצית נקראת פרוסה, אלא פֶּרֶס. כאמור, פרס פירושו חצי. אם הדבר נמדד במשקל, והמשקל השלם נקרא מְנָה (כלומר כשלוש מאות ושישים גרם) – הרי חצויה של היחידה הזאת נקרא פֶּרֶס, כלומר פחות ממאתיים גרם. ואם הדבר נמדד לא במשקל אלא בנפח, כגון כיכר לחם, הרי חציו של כיכר גם הוא נקרא פֶּרֶס, כלומר ח צ י כ י כ ר ...

בעל בית, שהיה מפרנס נפשות הרבה, היה צריך לתת את הפרס היומי לכל אחד ואחד מבני ביתו. למשל, אם היו לו בנים גדולים, והם הוסיפו לדור בחצרו גם אחרי נישואיהם – הללו כבר לא אכלו על שולחן אביהם, אלא כל אחד ואחד עם בני ביתו בחדרו שלו. אבל את המנה

עגבנייה – גורלה של מילה "גסה" (תרמ"ו) מאת ראובן סיוון

נתפרסם בלשונונו לעם כד, קונטרס ג-ד (רלג-רלד) תשל"ג, עמי כב-כד.

בשנת תרמ"ו, 1886, הייתה העגבנייה נדירה למדי באירופה, אבל בארץ ישראל ובארצות ים התיכון בכלל נחשבה למאכל עממי חביב ורצוי לרוב אוכליה. באותה שנה תרגם יחיאל מיכל פינס, חברו של בן-יהודה, את הספר שהיה ידוע אז, **עבודת האדמה בסוריה בכלל ובארץ ישראל בפרט**, מאת ד"ר ליאו

אנדרלינד. התרגום נדפס בהמשכים ב'הצבי', שבועונו של אליעזר בן-יהודה, ואחר כך נדפס כולו כספר אחד בירושלים ושוב בוורשה. בסעיף 27 דיבר אנדרלינד על העגבניות. באותם הימים היו העגבניות, כאמור, פרי נדיר למדי באירופה ויושביה התייחסו אליהן בחשדנות-מה. תלו בעגבנייה זו כמה וכמה תכונות משונות ועל כן כינוה בכינויים שונים. גם בספרו של אנדרלינד הייתה כותרת הסעיף ה-27:

Der Liebes oder Paradiesapfel כלומר: תפוח האהבה או תפוח גן עדן. את השם היוזיג'י תפוח האהבה' תרגם פינס, כמסיח לפי תומו, בשם בן מילה אחת... ויצא היעגלי הזה:

2. העגבנייה (בנדארא או טאמאטא בלעז) מצויות בכל מקום ובייחוד בגינות אהלב, ששם כובשים אותם בעיגולים למען יעמדו ימים רבים, פרי זו תחילתה ירוקה וסופה אדומה והיא יפה ונאה מאוד וכי וכי...

השם **עגבנייה** לא מצא חן בעיני תושבי הארץ, ודוברי העברית נמנעו מלהעלות את המילה היגסה; הזאת על שפתותיהם כעשרים שנה, עד ימי העלייה השנייה. בניהם של אליעזר וחמדה בן-יהודה – אהוד בן-יהודה, דולה ויטמן ועדה ראם – מספרים, שבבית אביהם החרימו את המילה **עגבנייה**. בבית גרסו **בְּדוֹרָה**, שהיא צורה עברית של השם הערבי **בנדורה**. "כשאבא לא מצא מילה בעברית, היה נוהג לפנות אל הערבית המדוברת. משום כך בחר במילה **בנדורה-בְּדוֹרָה**" אומרת מרת עדה ראם.

גלגול מעניין עבר על פרי העגבנייה (לא על שמה) בקרב קיבוצי היהודים הגדולים במזרח אירופה. על כך סופר במקום אחר. יתר דברי ימי העגבנייה וכל המוצאות אותה הלוא הם כתובים על מחברתי **העגבנייה** ומה שעוללו לה שמותיה, 'לשונונו לעם' רייג, תשל"א.

(הדברים הובאו בשינויים קלים)

הפעם בחרנו להביא מכתב מארכיון ועד הלשון שבמכון מז"א. ייחודו של המכתב לא רק בתוכנו כי אם גם בהערת שוליים שנרשמה בצדו בכתב יד. את המכתב שלח מברלין בשנת התרע"ב ש"י איש הורוויץ לאליעזר בן-יהודה ששהה בברלין לשם גיוס כספים מחברת "עזרה" להשלמת מילונו. בשוליו נרשמה הערה בכתב ידה של חמדה בן-יהודה, הערה שיועדה, כפי הנראה, לאליעזר בן-יהודה: "עכשיו הגיע לו מכתב זה, יכתוב לחברי הועד".

הנה התעודה:

Organisation für
hebräische Sprache
und Kultur

Bureau-Adresse: כתבת הלשכה:
Berlin-Charlottenburg, Kant-Strasse 93
Telephon Amt Charl., 8192

הסתדרות
לשפה ולתרבות
העברית

Geldsendungen u. Einschreibebriefe משלוח-כספים ומכתבי-אחריות
sind zu adressieren an den Schatzmeister Herrn
S. Hurwitz, Berlin W., Kurfürstendamm 51.

ברלין, יום י"ד לירח כסלו תרע"ב
לכבוד האדון א. בן-יהודה,
כעת בברלין.

חבר נכבד מאד!

בישיבתנו הקודמת שמענו בשביעות-רצון מיוחדת את הרצאת כבודו על עניני "ועד הלשון" ושמחנו לקראת הבשורה, כי ועד-הלשון אומר לחדש את עבודתו ולהגדילה, אם אך ימצאו לו האמצעים החמריים הדרושים לכך. והנה אנו באים בזה להודיע את כבודו, כי לתכלית זאת ובהתאמה להחלטתנו באנו בדברים עם באי כח הועה"פ הציוני המצומצם, הצענו לפניהם את דבר התמיכה בועד-הלשון, - והם הסכימו לעצם הדבר ובעוד שבועים, לערך, הבטיחו לתת לנו תשובה מוחלטת, ואז גם נודיע לכו' לירושלים את תוצאות המשא-ומתן. מקוים אנו בכחה, כי ע"י השפעתנו יעלה הדבר, כי הסכום הדרוש ימצא לכם בהקדם, ובכל אופן - הנה מצדנו אנו נשתדל ככל האפשר לנו לברא לועד-הלשון את הבסיס לקיומו ולפעולה פוריה. יחד עם זה החלטנו, כי לאחר שיבוסס דבר התמיכה נוציא בשם ההסתדרות ועל-חשבונה מלונים קטנים לצרכי החיים, ערוכים ע"י ועד-הלשון, כפי התכנית שנדברנו עליה עם כ' בישיבתנו הנוכחה.

והננו יוצאים את פניו

ברגשי כבוד ויקר ובברכת התחיה
בשם הועד המרכזי ש"י איש הורוויץ
ד"ר ש. פרלמן, מזכיר

משולחן עבודתו המשך מעמ' 4

טקסטים אלו. שהרי טקסטים כתובים באורתוגרפיה הקלסית מכסים לעתים, בגלל נוהגיהם "הקלסיים", טפחיים, ואילו הכתיב הפונטי מאפשר לנו להכיר תופעות חדשות. אנו מקווים שניסיים עבודות אלו בעתיד הלא-רחוק מדי.

מן החומר הזה הכתוב בכתב הפונטי כבר פרסמנו, פרופ' הופקינס ואני, את הפירוסיים והתקדמנו למדיי בהכנת קורפוס של יתר הטקסטים, ובכלל זה ההדרה ותרגום; את העיבוד ההלכתי קיבל עליו ד"ר י' ברודי. כן מתכננים אנו לפרסם מונוגרפיה בלשנית על

המקרא הקדומים ביותר בערבית יהודית, והם מאפשרים לשחזר את התפתחות תרגומי המקרא לער"י עד שהגיעו לשיאם בתפסיר הגאוני של רב סעדיה גאון.